

კახა გაბუნია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)

Kakha Gabunia

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (Georgia)

kakha.gabunia@tsu.ge

წინადადების არამთავარ წევრთა კლასიფიკაციისათვის ქართულში

For the Classification of Non-head Members of a Sentence in Georgian

Submitted 25.05.2025 Accepted 01.08.2025

DOI: 10.55804/jtsu.15120473.2025.18.04

Abstract

The guiding principle of scientific research is the principle of homogeneity, which serves as the foundation for methodological immanentism: a concept must include only those features that are immanent to the object being described, that is, intrinsically characteristic of the object under investigation (Chikobava). The notion of “sentence member” is a syntactic concept and, in accordance with the principle of methodological immanentism, should be defined by clear and reliable syntactic criteria. The key criterion here is the type of syntactic dependency, which determines the essence of syntactic relations. We propose using this type of dependency as a classificatory feature, which must satisfy the hierarchical requirements of linguistic analysis and adhere to the principle of homogeneity. It is crucial to identify the precise nature of syntactic dependency between elements of a syntactic pair in order to select an exact criterion for determining sentence member status. Functional analysis of a sentence is as necessary as descriptive analysis of semantic categories; but such analysis should be carried out separately. The analysis of a syntagm's structure cannot replace the analysis of what a particular sentence member expresses and its classification according to semasiological criteria. Such analysis is necessary and important. However, when defining a specific syntactic concept or category, the principal criterion of classification should be syntactic rather than morphological or semasiological. Based on the types of syntactic dependency found in Georgian, we argue that sentence members should be classified strictly according to syntactic features as follows: main sentence members: (1) predicate, (2) subject, (3) direct object, (4) indirect object, and (5) determiners, with two subtypes: (a) agreed determiner, found in three case forms; and (b) governed determiner, selected by the head noun in the nominative (for vowel-stem modifiers) and genitive (“substantive”)

case forms; peripheral sentence members: (6) adverbials (in all other cases, regardless of semasiological variety), and (7) simple modifiers.

Keywords: *syntax, methodological immanentism, parts of a sentence, types of syntactic dependence*

არნ. ჩიქობავა არაერთგზის აღნიშნავს, რომ „ერთი ენის გრამატიკა ვერ იქნება მეორე ენის გრამატიკის თარგმანი“ (ჩიქობავა 1968:010).

ქართული აფიქსებით მდიდარი ენაა; აფიქსები მონაწილეობენ როგორც მორფოლოგიური, ასევე ლექსიკოლოგიური და სინტაქსური სფეროს ფარგლებში განსახილველ სინტაგმატურ და პარადიგმატურ ურთიერთობებში (მაგალითად, ბრუნვისა და რიცხვის ნიშნები სახელებში, პირისა და რიცხვის ნიშნები ზმნებში... – ერთი მხრივ, ეს აფიქსები მორფოლოგიურ სისტემას ქმნიან, მეორე მხრივ – მონაწილეობენ **ორ სიტყვას შორის სინტაქსურ ურთიერთობებში**).

ინგლისურ ენაში, მაგალითად, *სიტყვათა წყობა* გადამწყვეტი და მორფოლოგიური ელემენტები (აფიქსები) ნაკლებად გამოიყენება სიტყვათა სინტაქსური შეკავშირებისას. ქართულ ენაში მხოლოდ შინაარსობრივი შეწყობა საკმარისი არ არის და აზრის გადმოსაცემად საჭირო ხდება ამა თუ იმ სიტყვის კონკრეტული ფორმით გამოყენება.

საზოგადოდ, მეცნიერული კვლევის (ლინგვისტიკა კი ენის მეცნიერული კვლევაა) სახელმძღვანელო პრინციპად მიგვაჩნია ჰომოგენურობის პრინციპი, როგორც საფუძველი მეთოდოლოგიური იმანენტიზმისა: **ცნება უნდა შეიცავდეს ნიშნებს, რომლებიც იმანენტურია აღსაწერი ობიექტისათვის, შესასწავლი ობიექტისათვის შინაგანადაა დამახასიათებელი** (ჩიქობავა 1968:010).

მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის პრინციპის გათვალისწინებით, სინტაქსი შეისწავლის **შესიტყვებას** შედგენილობისა და მექანიზმის თვალსაზრისით... ანუ რა სახის სინტაქსური ურთიერთობაა შესიტყვებაში შემავალ სიტყვათა შორის (ჩიქობავა 1968:231).

სამწუხაროდ, ჰომოგენურობის პრინციპის დარღვევა არცთუ იშვიათია ტრადიციულ გრამატიკებში.

მკვლევართა ერთი ნაწილისთვის მორფოლოგიასა და სინტაქსს შორის ზღვარი, პრაქტიკულად, ნაშლილია: მაგალითად, თ. უთურგაიძე გვთავაზობს მორფონოლოგიური და მორფოსინტაქსური ანალიზის უაღრესად ორიგინალურ სისტემას ქართული ენისათვის (უთურგაიძე 2009). წინამდებარე სტატიის ფარგლებში ამ სისტემის დადებით და უარყოფით მხარეებზე საუბარი საკვლევ თემას ძალიან დაგვაშორებდა; შემოვიფარგლებით მხოლოდ იმის აღნიშვნით, რომ ჩვენთვის ამოსავალია ე. ბენვენისტისეული ლინგვისტური ანალიზის დონეთა ცნობილი იერარქია (ბენვენისტი 1965:434-449), რომელიც ეფუძნება ჰომოგენურობისა და მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის პრინციპებს.

რასაკვირველია, წინადადების ფუნქციონალური ანალიზი ისევე აუცილებელია, როგორც სემანტიკურ კატეგორიათა აღწერითი ანალიზი, მაგრამ ასეთი ანალიზი ცალკე უნდა ჩატარდეს. *სინტაგმის სტრუქტურის ანალიზის მაგივრობას იგი ვერ გასწევს* (ჩიქობავა 1968:011). თავისთავად, რას გამოხატავს წინადადების ესა თუ ის წევრი, მისი კლასიფიკაცია *სემასიოლოგიური ნიშნების* მიხედვით (მაგალითად – ადგილის, დროის, ვითარების, მიზნისა თუ მიზეზის გარემოებათა სემასიოლოგიური ქვეჯგუფების გამოყოფა გარემოების სინტაქსური ცნების ფარგლებში), საჭირო და მნიშვნელოვანია, მეტიც, სრულყოფილი ანალიზი შეუძლებელიცაა, თუკი მხოლოდ ფორმოზოგიკურ ანალიზს ჩავატარებთ (იხ. ჩიკოიძე 2015:35- 59). საუბარია იმაზე, რომ *კონკრეტული სინტაქსური ცნებისა თუ კატეგორიის განსაზღვრისთვის მთავარი საკლასიფიკაციო ნიშანი სინტაქსური უნდა იყოს* და არა მორფოლოგიისა თუ სემასიოლოგიის სფეროდან აღებული. ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში გვხვდება განმარტებანი, რომელთაც, ფაქტობრივად, სინტაქსურ კლასიფიკაციასთან საერთო არაფერი აქვთ. მაგალითად, უბრალო დამატება განმარტებულია როგორც „წინადადების წევრი (სინტაქსური ცნება – ხაზგასმა ჩვენია – კ.გ.), „...რომელიც არ არის შეწყობილი ზმნის ობიექტურ პირთან ... იგი ახლავს როგორც ზმნის პირიან ფორმას, ისე უპიროსაც“ (კვაჭაძე 1977:111-112)... სინტაქსური ცნების ამ განსაზღვრებაში მოხსენიებულია მორფოლოგიური კატეგორიები: ზმნა, ობიექტური პირი, ზმნის პირიანი ფორმა, უპირო ფორმა... – არ ჩანს არანაირი სინტაქსური კრიტერიუმი (მარკერი, რომელიც სიტყვათა შორის ურთიერთობაზე მიუთითებს...).

სხვაგან სინტაქსური ცნების – წინადადების წევრის განსაზღვრებაში მხოლოდ სემასიოლოგიური კრიტერიუმები ჩანს და საერთოდ არ ექცევა ყურადღება ფორმოზოგიკურ გამოხატულებას (არც მორფოლოგიურ და არც სინტაქსურ კატეგორიებს არ ახსენებს ავტორი): „გარემოება არის წინადადების არამთავარი წევრი, რომელიც აღნიშნავს მოქმედების ადგილს, დროს, ვითარებას, მიზეზს, მიზანს, ზომა-ოდენობას ან ხარისხს რაიმე ნიშან-თვისებისას“ (კვაჭაძე 1977:128).

„წინადადების წევრი“ *სინტაქსური ცნებაა* და, მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის პრინციპის გათვალისწინებით, სანდო და მკაფიო *სინტაქსური კრიტერიუმების* მიხედვით უნდა განისაზღვროს. ასეთ კრიტერიუმად გვევლინება *სინტაქსური დამოკიდებულების სახე* – როგორც შესიტყვების არსის განმსაზღვრელი. საუბარია ცნების (/კატეგორიის) საკლასიფიკაციო ნიშნად მის გამოყენებაზე, რაც სრულად უნდა აკმაყოფილებდეს ლინგვისტური ანალიზის დონეთა იერარქიის მოთხოვნებს და დაფუძნებული უნდა იყოს ჰომოგენურობის პრინციპზე.

წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრების კლასიფიკაციის კრიტერიუმებთან დაკავშირებით წარმოდგენილი მოსაზრებები, ვფიქრობთ, ნათელს მოჰფენს რამდენიმე ბუნდოვან საკითხს.

როგორც ცნობილია, სიტყვათა დაკავშირებისას ერთი სიტყვა აქტიური, წამყვანი, გაბატონებული სიტყვაა, მეორე კი – პასიური, დამოკიდებული (ჩიქობავა 1952:282). დაქვემდებარების გარეშე სინტაქსური წყვილი ვერ იქმნება – არ იქმნება შესიტყვება, რაც წინადადების საფუძველთა საფუძველია.

მარტივი წინადადების ანალიზისას მხოლოდ და მხოლოდ წამყვან / გაბატონებულ და დაქვემდებარებულ / დამოკიდებულ სიტყვათა შორის ურთიერთობების სახეები და ტიპებია საკვლევი: **იმის მიხედვით, თუ რა ფორმით გვევლინება წინადადებაში დამოკიდებული სიტყვა** (წამყვან, გაბატონებულ სიტყვასთან მიმართებით), **განი-საზღვრება, სიტყვათა შორის დამოკიდებულების რა სახეა წარმოდგენილი**.

მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა სინტაქსური დამოკიდებულების სახეთა სტატუსთან მიმართებით: ზოგი მათ წმინდა სინტაქსურ მოვლენებად მოიხსენიებს (ჩიქობავა 1968:115-117); მკვლევართა ერთი ნაწილი (მაგ. ა. დავითიანი) შეთანხმებას, მართვასა და მირთვას არც წმინდა სინტაქსურ, არც წმინდა მორფოლოგიურ და არც წმინდა ლექსიკურ-სემანტიკურ ოდენობად არ მიიჩნევს. მისი აზრით, ეს არის ერთგვარი შუალედური ენობრივი ერთეული ლექსიკურ-მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ დონეებს შორის (დავითიანი 1973:252).

ქართულ ენაში წინადადების წევრთა შორის დამოკიდებულება ფორმობრივია, აუცილებლად გარკვეული ფორმით არის გამოხატული, თუმცა გასათვალისწინებელია ის, რომ ამ ფორმაზე გავლენას ახდენს როგორც წამყვანი/გაბატონებული წევრის, ისე დაქვემდებარებულის/დამოკიდებულის ლექსიკურ-სემანტიკური თავისებურებები (დავითიანი 1973:253). ამრიგად, სიტყვათშეხამებაში დაქვემდებარების ფორმები – **მართვა, შეთანხმება და მირთვა** – ლექსიკურ-მორფოლოგიური მოვლენებია, რომლებიც აღნიშნული დონიდან სინტაქსური დონის განკარგულებაში გადადიან და ქმნიან სუბორდინაციასა და კოორდინაციას (დავითიანი 1973:254).

ისევე, როგორც ევროპულ ენათმეცნიერებაში, ტრადიციულ ქართულ სინტაქსშიც წინადადების წევრთა შორის დამოკიდებულების 3 სახეს გამოყოფენ: **შეთანხმებას, მართვას და მირთვას**. დაქვემდებარებითი დამოკიდებულების სამი სახე – შეთანხმება, მართვა და მირთვა ცალმხრივი (სუბორდინაციული) ურთიერთობის ასპექტში განიხილება დასვლურ ენათმეცნიერებაში; მაგრამ წინადადების სინტაქსური სტრუქტურა ქართულ ენაში ყოველთვის ასეთი „მარტივი“ არ არის: ინდოევროპული ენებისგან განსხვავებით, ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებში გვაქვს საურთიერთო დაქვემდებარება – ანუ ისეთი ურთიერთობა წინადადების ორ (ან მეტ) წევრს შორის, როცა ერთი იქვემდებარებს მეორეს რაიმე ნიშნის მიხედვით (მართავს/ითანხმებს), ხოლო მეორე – პირველს სხვა ნიშნის / ნიშნების მიხედვით ითანხმებს ან მართავს. მაშასადამე, ქართულ წინადადებაში, შესაძლებელია, სუბორდინაციული დაქვემდებარების გარდა, გვექონდეს საურთიერთო (კოორდინაციული) დაქვემდებარებაც.

ტრადიციულ სინტაქსში წინადადების მთავარ და არამთავარ წევრთა დაყოფა, როგორც წესი, ფუნქციის მიხედვით ხდება. ამგვარი დაყოფა ეფუძნება ინდოევროპული ენების მარტივი წინადადების სპეციფიკას და, შესაბამისად, მთავარ წევრებად განიხილებოდა მხოლოდ **შემასმენელი** და **ქვემდებარე**.

მე-20 საუკუნის შუა ხანებამდე ქართული ენის სინტაქსშიც წინადადების მთავარ წევრებად (ინდოევროპული ენების გრამატიკების ანალოგიით) მხოლოდ ქვემდებარე-შემასმენელს მიიჩნევდნენ. ამ მხრივ ერთგვარი გარდატეხა მოახდინა ა. ჩიქობავას ფუნდამენტურმა ნაშრომმა „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“ (ჩიქობავა 1968). ჩიქობავას სრულიად მართებული მოსაზრებით, ყოველ ენაში წინადადების წევრთა კლასიფიკაცია უნდა დაეფუძნოს მოცემული ენის შესიტყვების სტრუქტურას. ქართული ზმნის პოლიპერსონალიზმი გამორიცხავს ევროპული ენების მსგავს მიდგომას (ჩიქობავა, 1968). ისეთი სინტაქსური კატეგორიები, როგორებიცაა პირდაპირი და ირიბი დამატებები, ზოგიერთ შემთხვევაში არათუ ჩამოუვარდება, არამედ აღემატება კიდევ ქვემდებარეს „სინტაქსური ძალის“ მიხედვით (იხ. გაბუნია 2016:51-76). ამიტომაც ქართული ენის სინტაქსში წინადადების მთავარ წევრებად განიხილება **შემასმენელი, ქვემდებარე, პირდაპირი და ირიბი დამატებები**.

მარტივი წინადადების საყრდენი, რასაკვირველია, მთავარი წევრებია და მათ შორის სინტაქსური ურთიერთობა – **კოორდინაციის სინტაქსური მექანიზმი** ქართული წინადადების ჩონჩხს, თუმცა აზრის, მნიშვნელობის სრულფასოვანი გადმოცემისათვის მარტივი წინადადების სტრუქტურისთვის უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებენ წინადადების არამთავარი (სხვაგვარად – „მეორეხარისხოვანი“) წევრები. წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრებია: **გარემოება, უბრალო დამატება და განსაზღვრება**.

გარემოება და დამატება, როგორც წესი, ახლავს (სინტაქსურად უკავშირდება) ზმნა-შემასმენელს; განსაზღვრება – ქვემდებარესა და დამატებებს (საკმაოდ ხშირად – გარემოებასაც). მათი იდენტიფიცირება სწორედ სინტაქსური დამოკიდებულების სახის მიხედვით უნდა ხდებოდეს. შინაარსობრივი მხარის (კითხვის დასმის მიხედვით წინადადების წევრის სტატუსის განსაზღვრა) ან კრიტერიუმად იმის აღება, მეტყველების რა ნაწილითაა გადმოცემული წინადადების არამთავარი წევრი, ვფიქრობთ, ეწინააღმდეგება მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის პრინციპს. სწორედ არაერთგვაროვანი მიდგომის შედეგია ის ხარვეზები და ხშირად გაურკვევლობაც, რაც წინადადების ზოგიერთი წევრის განმარტება-განსაზღვრებისას წარმოიქმნება...

ამ მხრივ საკმაოდ განსხვავებული მოსაზრებანი არსებობს წინადადების მეორეხარისხოვან წევრებთან – გარემოებასთან და უბრალო (პირმიუშართავ) დამატებებთან – მიმართებით.

ა. შანიძის მიხედვით, გარემოება წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრია. იგი გვიჩვენებს, თუ „სად, როდის ან როგორ ხდება მოქმედება, ან კიდევ: რატომ ან რის-

თვის ხდება, რამდენად ან რამდენჯერ. ამის მიხედვით, გარემოების კითხვებია: სად? როდის? როგორ? რატომ? (რად?) რისთვის? რამდენად? რამდენჯერ?“ (შანიძე 1948:44).

ლ. კვაჭაძის დეფინიცია ამგვარია: „გარემოება არის წინადადების არამთავარი წევრი, რომელიც აღნიშნავს მოქმედების ადგილს, დროს, ვითარებას, მიზეზს, მიზანს, ზომა-ოდენობას ან ხარისხს რაიმე ნიშან-თვისებისას“ (კვაჭაძე 1977:131); აქვე ხაზგასმულია, რომ „გარემოება მირთული წევრია წინადადებისა“ (კვაჭაძე 1977:131).

როდესაც ლაპარაკია სინტაქსური მიმართების ისეთ სახეზე, დაქვემდებარებულ სიტყვას რომ ფორმალურად მიიჩნევს, მიუღებელია, გარემოებას მივაკუთვნოთ ბრუნვის ნიშანდართული სახელი; ანდა, თუკი ამას დავუშვებთ, მაშინ შეუძლებელია, ვისაუბროთ სინტაქსური დამოკიდებულების „ნულ-ფორმის“ შესახებ.

ამდენად:

1. გარემოებად ვერ ჩაითვლება ბრუნვის ნიშნით წარმოდგენილი სახელი;
ანდა
2. სახელის ამა თუ იმ ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილ გარემოებასა და შემასმენელს შორის სინტაქსური დამოკიდებულების სახე არ არის მირთვა.

სახელის ამა თუ იმ ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი გარემოება წინადადების „მირთული“ წევრი ვერ იქნება. ამდენად, იგი შეიძლება ზმნა-შემასმენელთან იყოს მხოლოდ **სტატიკური მართვის** დამოკიდებულებაში (იხ. გაბუნია 2016:49). ამასთან, მართვის სპეციფიკურ სახეობაზეა საუბარი, რომელსაც „შუალობით მართვას“ უწოდებენ (გაბუნია 2016:47, იხ. აგრეთვე დავითიანი 1973:290).

მაგრამ მართვის იმავე სახეობად (შუალობითი მართვა) არის სახელდებული უბრალო დამატების სინტაქსური ურთიერთობა ზმნა-შემასმენელთან. შდრ. **გარემოება**: „სახლისკენ ნავიდა“, „სახურავზე იჯდა“, „სახლში შევიდა“, „ხეებს შორის ჩანდა“...: **უბრალო (პირმიუმართავი) დამატება**: „მეგობრისკენ მიდის“, „მასზე ფიქრობს“, „გრძნობებში ერკვევა“, „ჩვენ ორს შორის“...

უბრალო დამატებისა და გარემოების ფორმოპირივი გარჩევის კრიტერიუმის დადგენა მართლაც დიდ პრობლემას ქმნის; აღნიშნულია, რომ ზოგჯერ ამ ორ წევრს შორის „ზღვარი თითქმის წაშლილია“.

ამკარაა, რომ ზმნა-შემასმენელსა და სახელის ამა თუ იმ ბრუნვით (თანდებული ან უთანდებულოდ) წარმოდგენილ წევრს შორის, გარემოებას გამოხატავს იგი თუ უბრალო დამატებას, – **სინტაქსური ნიშნების მიხედვით არანაირი სხვაობა არ ჩანს**; სხვა საკითხია შინაარსობრივი (სემასიოლოგიური) დიფერენციაცია: გარემოების სინტაქსურ კატეგორიაში, მაგალითად, გამოყოფენ რამდენიმე შინაარსობრივ ჯგუფს (ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზის... გარემოებებს); აღნიშნავენ, რომ „უბრალო დამატება ქართულში მეტად მრავალფეროვანია ფორმისა და შინაარსის მიხედვით“ (ფეიქრიშვილი 1996:100).

რა კრიტერიუმის მიხედვით უნდა მიეცეს კლასიფიკაცია „უჯრაში დევს“, „მაგიდაზე დავდე“ წინადადებებში თანდებულიან ფორმებს (გარემოებაა თუ უბრალო დამატება)?, მეორე მხრივ, მიზანშეუწონლად მიგვაჩნია **„სახლისკენ წავიდა“ / „კაცისკენ წავიდა“** მაგალითებში – აბსოლუტურად ერთგვარი სინტაქსური მიმართების შემთხვევაში – თანდებულიანი სახელით გამოხატული წინადადების წევრისათვის განსხვავებული სტატუსების მინიჭება (კვაჭაძე 1977; თალაკვაძე 1971, ბერიძე 1971, ფოცხიშვილი 1984, კოშორიძე 1985, ფეიქრიშვილი 1996)...

ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაშიც აუცილებელია მორფოლოგიური, სინტაქსური თუ სემასიოლოგიური ანალიზის სფეროთა მკვეთრი გამიჯვნა – საკითხისადმი მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის პრინციპით მიდგომა.

კონკრეტული, ენის გლობალური სისტემის ანალიზის დროს სხვა ენის / ენების სისტემურ კანონზომიერებებზე დაყრდნობით მსჯელობა გაუმართლებელია; ეს, რასაკვირველია, ეხება სინტაქსურ მიმართებებსაც (ენის გლობალური სისტემის შემადგენელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რგოლს, ქვესისტემას) – ქართულ ენაში წინადადების წევრთა გამოყოფის საფუძვლები განსხვავებულია არამონათესავე ინდოევროპული (ლათინური, სომხური, ბერძნული, რუსული, ინგლისური...) ენების შესაბამისი წესებისაგან – ამდენად, ის ლოგიკური შეუსაბამოებანი, ხშირად აშკარად ნაძალადევი პოსტულატების მიღება სწორედ ქართული ენისათვის უცხო მზა გრამატიკული მოდელების კალკირების, ხელოვნურად გადმონერგვის შედეგია. იმისდა მიხედვით, თუ რა კითხვას დავუსვამთ წინადადების ამა თუ იმ წევრს, მისთვის სინტაქსური სტატუსის მინიჭება დაუშვებელია (იხ. ზემოთ)... კითხვა „რაზე / რაში“? თუ „სად“? – ამის მიხედვით „უჯრაში“, „მაგიდაზე“ ფორმათა უბრალო დამატებად თუ ადგილის გარემოებად მიჩნევა ობიექტურ საფუძველს არის მოკლებული...

ლ. კვაჭაძის, მ. თალაკვაძის, გრ. ბერიძის, ალ. ფოცხიშვილის, ე. კოშორიძის, ჟ. ფეიქრიშვილის ნაშრომებში (კვაჭაძე 1977 თალაკვაძე 1971, ბერიძე 1971, ფოცხიშვილი 1984, კოშორიძე 1985, ფეიქრიშვილი 1996) მოცემულია მცდელობა, გამოიკვეთოს წესები, რომელთა მიხედვითაც გაიმიჯნება უბრალო დამატება და ადგილის გარემოება; მაგალითად, ასეთი: „თუ მიცემითის თანდებულები ერთვის ვინ ჯგუფის სახელს, მაშინ გამოსაცნობი წევრი უბრალო დამატება იქნება“; „თუ -ში თანდებულებიან სახელთან აზრობრივად ჩაისმება შიგ ზმნი ზედა, მაშინ ადგილის გარემოებაა“; „თუ -ზე თანდებულებიან სახელთან აზრობრივად ჩაისმება ზედ ზმნი ზედა, მაშინ იგი ადგილის გარემოებაა და არა უბრალო დამატება“ (ფეიქრიშვილი 1996:126-127)...

ყველა შემთხვევაში წინადადების წევრთა გამიჯვნის საკონტროლო საშუალებად გამოყენებულია **სემასიოლოგიური** ნიშანი...

სპეციალურ ლიტერატურაში უბრალო დამატების განმარტებებიც არაერთგვაროვანია:

„უბრალო დამატება წინადადების არამთავარი წევრია, რომელიც თავისი ფორმითა და შინაარსით რამდენიმე სახისაა: იგი ახლავს როგორც ზმნის პირიან ფორმას,

ისე უპიროსაც (საწყისსა და მიმდევრებს)... ასეთი დამატება გვხვდება ზედსართავ სახელსა და ზმნიზედსთანაც“ (კვაჭაძე 1977:112).

„უბრალო დამატება არის წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრი, რომელიც ახლავს შემასმენელს ან ზმნური წარმოშობის წევრს წინადადებისას (აგრეთვე ზოგ ზედსართავ სახელსა და ზმნისართს) და იმართვის მათგან ბრუნვაში“ (კიზირია 1982:145).

ამასთან, ხაზგასმულია, რომ „...უბრალო დამატება პირმოუმართავი დამატებაა. იგი გაბატონებული სიტყვისგან მართულია ბრუნვაში უშუალოდ ან თანდებულის მეშვეობით“ (კვაჭაძე 1977:113; იხ. აგრეთვე კიზირია 1982:145).

თუკი ამ განმარტებებს შევადარებთ გარემოების დეფინიციებს, **მათ შორის სხვაობა ოდენ სემასიოლოგიურია და სინტაქსურ დამოკიდებულებაზე აქცენტი არცერთ შემთხვევაში არ გვაქვს...** ფაქტია, რომ ზემოხსენებულ მაგალითებში ზმნა-შემასმენელსა და ამა თუ იმ ბრუნვაში გაფორმებულ სახელს (გარემოებაა ის, თუ უბრალო დამატება) შორის სინტაქსური დამოკიდებულების **ერთი და იგივე სახეა წარმოდგენილი**. სხვა საკითხია მათ შორის სემანტიკური სხვაობის დადგენა: თუ რა არის მოცემულ შემთხვევაში ხაზგასმული – საგნის ადგილმდებარეობა თუ თავად საგანი, როგორც ობიექტი. ეს უთუოდ გასათვალისწინებელია ანალიზისას, მაგრამ არა **სინტაქსური მიმართების სახის დასადგენად**.

დგება საკითხი, რომლის ახლებური ინტერპრეტაცია აუცილებელი ხდება, კერძოდ: **თუ გარემოება და პირმოუმართავი დამატება ზმნა-შემასმენელთან ერთგვარ დამოკიდებულებაში იმყოფებიან, რაღაა მათ შორის არსებითი სხვაობა** (რასაკვირველია, სინტაქსური თვალსაზრისით)?

ამ კითხვას, ერთი შეხედვით, მოულოდნელი, მაგრამ მეთოდოლოგიური იმანენტის პრინციპის გათვალისწინებით, სრულიად გამართლებული პასუხი უნდა გავცეს: თანდებულის (თუ უთანდებულოდ) სახელით გამოხატული **გარემოება და პირმოუმართავი დამატება მხოლოდ სემასიოლოგიური ნიშნების მიხედვითაა დიფერენცირებული, როგორც წინადადების წევრები**.

წინადადების წევრი, როგორც სინტაქსური ცნება, იმის მიხედვით გამოიყოფა, თუ რა სინტაგმატურ კანონზომიერებებს ავლენს იგი სხვა წევრებთან მიმართებით. ამ კუთხით საკითხისადმი მიდგომა კი ცხადყოფს, რომ გარემოებასა და პირმოუმართავ დამატებას შორის ზღვარი „თითქმის ნაშლილი“ კი არაა, საერთოდ არ არსებობს.

რაც შეეხება განსაზღვრებას: იგი წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრია, რომელიც თავისი არსით უაღრესად განსხვავებულია ზემოთ განხილული ორი წევრისგან – **გარემოებისა და უბრალო დამატებისგან**. ზემოთ ჩვენ განვიხილეთ უბრალო დამატებისა და გარემოების „მსგავსების“ მაგალითები; ითქვამს, რომ ამ ორ წევრს შორის სხვაობა ხშირად ოდენ სემასიოლოგიურ დონეზე გადის და სინტაქსური დამოკიდებულების თვალსაზრისით ვერ ხერხდება ზღვრის დადგენა; გასათვალისწინებ-

ლია, რომ უბრალო დამატებაცა და გარემოებაც, ძირითადად, ზმნა-შემასმენელს მიემართებიან (იშვიათად – სახელებით წარმოდგენილ წინადადების წევრებსაც). ამ მხრივ **განსაზღვრება** „უნიკალური“ სინტაქსური ერთეულია: იგი მხოლოდ წინადადების სახელით გამოხატულ წევრს ახლავს და მასთან ქმნის სინტაქსურ წყვილს.

ლ. კვაჭაძის განმარტებით, „განსაზღვრება არის წინადადების არამთავარი წევრი, რომელიც ახლავს არსებითი სახელით ან მასთან გათანაბრებული სიტყვით გამოცემულ წევრს და ახასიათებს ანუ განსაზღვრავს მას რაიმე ნიშნის მიხედვით“ (კვაჭაძე 1977:157).

მსგავსი განმარტება აქვს მოცემული ა. კიზირიასაც: „განსაზღვრება წინადადების მეორეხარისხოვანი წევრია. იგი შეიძლება ახლდეს ქვემდებარეს, დამატებას, სახელით გამოხატულ გარემოებას ან რთული შემასმენლის სახელად ნაწილს – თანასაერთს, რომელთაც უკავშირდება შეთანხმებით, მართვით ან მართვა-შეთანხმებით. განსაზღვრება დამოკიდებული წევრია წინადადებაში. იგი ექვემდებარება საზღვრულს და გადმოსცემს მის რაიმე ნიშანს ან თვისებას“ (კიზირია 1982:189).

ამ უკანასკნელ დეფინიციაში ხაზგასმულია განსაზღვრების სინტაქსური როლი, თუმცა აქცენტი მაინცაა გაკეთებული სემასიოლოგიურ ასპექტზე („გადმოსცემს მის რაიმე ნიშანს ან თვისებას“).

არსებითი სწორედ ის გახლავთ, რომ, მიუხედავად სინტაქსური დამოკიდებულების სხვადასხვაობისა (ატრიბუტული და სუბსტანტიური მსაზღვრელები საზღვრულთან სინტაქსური დამოკიდებულების სრულიად განსხვავებულ სახეობებს ქმნიან), განსაზღვრებად წინადადების ის წევრი განიხილება, რომელიც „...ახასიათებს ანუ განსაზღვრავს საზღვრულს რაიმე ნიშნის მიხედვით“ – მაშასადამე, ამოსავალი და ძირითადია **სემასიოლოგიური ნიშანი**, რაც, როგორც ზემოთ უკვე არაერთხელ ითქვა, სინტაქსური კლასიფიკაციისთვის ნაკლია...

სუბსტანტიური მსაზღვრელის სინტაქსური სტატუსი განსხვავებულია ატრიბუტული მსაზღვრელისგან (იხ. გაბუნია 2016:170-173): დასაზუსტებელია სუბსტანტიური მსაზღვრელის სემანტიკა – გასარკვევია, კუთვნილების სემანტიკა რამდენად მოიაზრება, როგორც საგნის (პირის) ნიშან-თვისება; ასევე, საინტერესოა ნათესოების გამოყენება **უბრალო დამატების** ფუნქციით „*ემშაკის ნატეხი პური ნუ გინდათო*“ (ლეონ., გვ. 133); „*შვილებმა თავის ნაშრომის წარმატება თვალდათვალ ნახეს*“ (აკაკი, 4, გვ. 236); „*ხაბა ზები გუშინვე შეუდგნენ პურის ცხობას*“ (ჯავახ., 4, გვ. 45); „*ტყის მჭრელნიც საყოველთაო ფერხულში იყვნენ გაბმული*“ (ლორთქ., გვ. 211); „*დედაჩემი ვახშმის მზადებას შეუდგა*“ (ვაჟა, 5, გვ. 68)...

ამ შემთხვევაშიც სინტაქსური მიმართების სახე უნდა იყოს განმსაზღვრელი წინადადების წევრის სტატუსის დასადგენად: „ხის სახლი“ და „ხის მჭრელი“ წინადადების ერთი და იგივე წევრია და მათ შორის ზღვრის გავლება მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის პრინციპის დარღვევაა!

დასკვნა

როგორც ვნახეთ, ტრადიციული სინტაქსის სახელმძღვანელოებში წინადადების ამა თუ იმ წევრის განსაზღვრის კრიტერიუმი, უპირველესად, სემასიოლოგიურია (ზოგჯერ აქცენტის კეთდება იმაზე, თუ რომელი მეტყველების ნაწილითაა გადმოცემული წინადადების ესა თუ ის წევრი). ეს კი ხშირად სერიოზულ უხერხულობას ქმნის: **აშკარად დარღვეულია ერთგვაროვნება – ერთი რანგის კატეგორია (წინადადების წევრი) სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით განისაზღვრება...**

წინადადების წევრი, როგორც სინტაქსური ცნება, იმის მიხედვით უნდა გამოიყოს და გაიმიჯნოს სხვა, ამავე რანგის ცნებებისგან, თუ რა სინტაგმატურ კანონზომიერებებს ავლენს იგი მოცემულ სიტყვათშეხამებაში მონაწილე წევრთან / წევრებთან მიმართებით. შესაბამისად, მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს, **სინტაქსური დამოკიდებულების რა სახეა** სინტაქსური წევრის შემადგენელ წევრებს შორის და, აქედან გამომდინარე, უნდა შეირჩეს ზუსტი კრიტერიუმი წინადადების წევრთა სტატუსის განსაზღვრავად.

თანამედროვე ქართულ ენაში წინადადების წევრთა შორის დამოკიდებულების შემდეგი სახეები გამოიყოფა:

1. კოორდინაციული ურთიერთობის რთული სინტაქსური მექანიზმი – მართვა-შეთანხმების კომბინაციები (ერთი მხრივ – შემასმენელს, მეორე მხრივ – ქვემდებარეს, პირდაპირსა და ირიბ დამატებებს შორის სინტაქსური დამოკიდებულება);
2. სუბორდინაციული შეთანხმება წინადადების საზღვრულ წევრსა და მსაზღვრელს შორის ბრუნვაში: *წითელ-ი ვაშლ-ი, წითელ-მა ვაშლ-მა, წითელ-ო ვაშლ-ო...*
3. სუბორდინაციული მართვა სახელებით წარმოდგენილ წინადადების წევრებს შორის:
ა. – კაც-ის სახლი, ხ-ის სახლი, კაც-ის აშენებული, ზღვ-ის ღელვა,... (*ე.წ. მართული მსაზღვრელი*).
ბ. *სახლ-ში წასვლა, სახლ-ზე ფიქრი, კაც-ისკენ წასვლა, ბიჭ-ისკენ წასული (უბრალო დამატება).*
4. სუბორდინაციული მართვა ზმნა-შემასმენელსა და წინადადების სხვა წევრებს შორის (როგორც გარემოებებს, ასევე – პირმოუმართავ ანუ უბრალო დამატებებს შორის: *სახლ-ში მიდის, სახლ-ზე ფიქრობს, კაც-ისკენ მიდის, ბიჭ-ისკენ მიდის...*)
5. მართვა (ზმნა შემასმენელსა და გარემოებას შორის; იშვიათად – ატრიბუტივსა და გარემოებას შორის).

სინტაქსური დამოკიდებულების მოცემულ სახეობათაგან მხოლოდ სინტაქსურ ნიშანზე დაყრდნობით მიგვაჩნია შესაძლებლად წინადადების წევრთა ამგვარი კლასიფიკაცია:

წინადადების მთავარი წევრები: **1. შემასმენელი, 2. ქვემდებარე, 3. პირდაპირი დამატება; 4. ირიბი დამატება** განისაზღვრება კოორდინაციის მექანიზმის ფარგლებში წინადადების კოორდინატებს (ზმნა-შემასმენელი და აქტანტები) შორის დამოკიდებულების პარადიგმატული წესებით (იხ. გაბუნია, 2015:51-77);

5. განსაზღვრების ორი ქვესახეობა გამოიყოფა: შეთანხმებული და მართული განსაზღვრებები: **ა. შეთანხმებული განსაზღვრება** 3 ბრუნვაში გვაქვს (მხოლოდ თანხმოდან ფუძიან მსაზღვრელთან), **ბ. მართული განსაზღვრება** იმართვის საზღვრული ნევრისგან სახელობითა (ხმოდან ფუძიანი მსაზღვრელი) და ნათესაობით (ე.წ. „სუბსტანტიური“) ბრუნვებში;

6. უაღრესად სპეციფიკური ვითარებაა უბრალო (პირმიუმართავი) დამატებებისა და **გარემოებების** გამიჯვნის კუთხით; **სინტაქსური თვალსაზრისით, წინადადების ამ 2 ნევრს შორის სხვაობა არ გვაქვს** (მოიცავს სუბორდინაციული მართვისა და მართვის სინტაქსური დამოკიდებულების სახეებს); ფვიქრობთ, ამ შემთხვევაში ამ ორ ნევრს შორის სხვაობა წმინდა ფორმობრივ (სინტაქსურ) კრიტერიუმს უნდა დაეყრდნოს: წინადადების მართული ნევრი გარემოებაა, სხვა შემთხვევაში (მიუხედავად სემასიოლოგიური მრავალფეროვნებისა) – **უბრალო დამატება**.

ლიტერატურა

ბენვენისტი 1974: Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, «Прогресс», Москва.

ბერიძე 1971: გ. ბერიძე, უბრალო დამატებისა და ადგილის გარემოების სწავლებისათვის, *ქელს*, თბილისი.

გაბუნია 2016: კ. გაბუნია, *მარტივი წინადადების ანალიზის პრინციპები თანამედროვე ქართულში*, CCIIR, თბილისი

დავითიანი 1973: ა. დავითიანი, *ქართული ენის სინტაქსი*, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი.

თალაკვაძე 1971: მ. თალაკვაძე, *ქართული ენის გრამატიკის სწავლების მეთოდთა*, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი.

კვაჭაძე 1977: ლ. კვაჭაძე, *თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი*, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი.

კიზირია 1982: ა. კიზირია, *მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

კოშორიძე 1985: ე. კოშორიძე, კვლავ ერთი სადავო საკითხის გამო, *ქელს*, თბილისი.

უთურგაიძე 2009: თ. უთურგაიძე, *ქართული ენის დონეთა ძირითადი მახასიათებლების ურთიერთზემოქმედებისათვის გლობალურ ენობრივ სისტემაში*, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი.

ფეიქრიშვილი 1996: უ. ფეიქრიშვილი, *ქართული ენის სინტაქსი*, „სტამბა“, ქუთაისი.

ფოცხიშვილი 1984: ა. ფოცხიშვილი, *ქართული ენა*, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტი, თბილისი.

შანიძე 1948: ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკა II*, გამომცემლობა „სახელგამი“, თბილისი.

ჩიკოიძე 2016: გ. ჩიკოიძე, *წინადადების სტრუქტურის განმსაზღვრელი ერთეულების სემანტიკა*, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

ჩიქობავა 1952: ა. ჩიქობავა, *ენათმეცნიერების შესავალი*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ჩიქობავა 1968: ა. ჩიქობავა, *მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში*, „მეცნიერება“, თბილისი.